

27 мавзу. Уй хўжаликлари молияси

27.1. Молия муносабатларининг умумий тизимида уй хўжаликлари молияси

Уй-хўжаликлари молияси ҳар бир давлат молия тизимининг ажралмас таркибий қисми (элементи) ҳисобланади. Бозор муносабатлари тизимида уй хўжаликларининг молиявий аҳамияти унинг иқтисодий жиҳатдан нимага мўлжалланганлиги билан белгиланади. Бир томондан, уй хўжаликлари ишлаб чиқариш омилларининг (меҳнат, ер, капитал, тадбиркорлик қобилияти ва бошқаларнинг) хусусий эгалари ҳисобланади ва худди шу асосда ўзларининг даромадлар манбалари ва молиявий тушилмаларини шакллантиради. Бошқа бир томондан эса, уй хўжаликлари иқтисодиётда товарлар ва хизматларни истеъмол қилувчилар сифатида майдонга чиқади ва демак, бозор талабини белгилаб (аниқлаб) беради. Бир вақтнинг ўзида, уй хўжаликлари жамият ялпи даромадининг бир қисмини жамғаради, реал ва молиявий активларни сотиб олиш орқали молиявий резервларни яратишда иштирок этади, солиқ тўловлари орқали эса давлатнинг марказлаштирилган молиявий фондларини шакллантиришда катта (муҳим) роль ўйнайди.

Одатда, “уй хўжалиги” атамасидан миллий статистикада аҳолидан (кишилар тўпламидан) иборат бўлган институциональ бирликни ифодалаш учун фойдаланмоқ керак. Шунинг учун ҳам Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) томонидан тавсия этилган Миллий ҳисоблар тизимининг (МХТ) замонавий халқаро андозаси (стандарти) уй хўжалигини ягона (бир) яшаш майдончасида (майдонида) биргаликда яшаётган, умумий фондга ўзларининг даромадлари ва бойликларини тўлиқ ёки қисман ўтказётган (бераётган) ва айрим товарлар ҳамда хизматларни, энг асосан уй-жой ва истеъмол маҳсулотларини умумий тарзда (биргаликда) истеъмол қилаётган кишиларнинг катта бўлмаган гуруҳи, деб таърифлайди (аниқлайди)¹.

Айрим ҳолларда ўзбек иқтисодий адабиётида “уй хўжалиги” атамасининг “хонадон” ёки “оила” атамалари билан алмаштирилишига йўл қўйилмоқда. Шунга мос равишда “уй хўжалиги молияси” иборасининг ўрнига “хонадон молияси” ва “оила молияси” иборалари ҳам эквивалент ёки синоним иборалар шаклида ишлатилмоқда². Шу муносабат билан “оила” ёки

¹ Бу тўғрида батафсил қаранг: Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.Г.Грязновой. – М.: 2002. с. 299.

² Минг афсуски, бундай ҳолатларда ўзбек тилининг бойлиги, унинг ранг-баранглиги ва серкирралиги, асосиз равишда, суъистеъмол қилинмоқда. Она тилимизда турли шакл ва мазмунда ишлатилиши лозим бўлган ҳамда шунга мос равишда турли маъно ва моҳиятларни англатишга хизмат қилувчи сўз, ибора, атама ва тушунчалар ўртасида етти ўлчаб, бир кесилмасдан, охир-оқибатини сира ўйламасдан, масъулиятсизлик билан баробарлик ёки тенглик белгисининг қўйиб юборилаётганлиги, турли чалкашликларни, ноаниқликларни ва етарли даражада асосланмаган, айрим ҳолларда эса, мутлақо хато бўлган хулосаларни келтириб чиқариб, фанимизнинг, жумладан, молия фанининг ривожланишига ҳам жиддий зарар етказмоқда, ўқувчиларни нотўғри йўлга бошлаб юбормоқда.

“хонадон”ни “уй хўжалиги”дан ажратмоқ (фарқламоқ) лозим. Энг аввало, “уй хўжалиги” аниқлилик даражасининг “оила”га нисбатан камроқ даражада чекланган характерга эга эканлигини қайд этиб ўтмоқ лозим. Масалан, ўзларининг ўғилларига тегишли бўлган жойда (бинода) яшаётган кекса ота-оналар уй хўжалигининг аъзолари бўлсалар-да, унинг оиласи бўлаолмайди. Худди шунингдек, бир хонани ижарага олган талаба уй-жой эгасининг уй хўжалиги таркибига киради, лекин унинг оиласи таркибига кираолмайди ва ҳ.к. Бошқача айтганда, уй хўжалиги қариндош бўлмаганларни ҳам ўз ичига олиши ёки бир кишидан (шахсдан) иборат ҳам бўлиши мумкин.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда таъкидлаш жоизки, уй хўжалигининг иқтисодий жиҳатдан аниқлигини (аниқланишини) белгилашда оилавий алоқалар асосий омил бўлаолмайди. Бунинг устига, уй хўжалигининг миқдорий таркиби ҳам ўзига хос бўлган хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар, энг аввало, шу билан белгиланадики, биргаликда яшаётган ва умумий хўжаликни юритаётган шахслар (кишилар) гуруҳи ҳам ва бир вақтнинг ўзида, ўзининг истеъмолини мустақил равишда таъминлаётган ягона бир шахс (киши) ҳам уй хўжалиги бўлиб ҳисобланиши мумкин. Уй хўжалигини хўжалик юритишнинг мустақил иқтисодий ва молиявий бирлиги сифатида ажратилиши қуйидаги меъзонлар асосида амалга оширилмоғи лозим:

- биргаликда (бир жойда) яшаш;
- умумий бюджетнинг мавжудлиги;
- иқтисодий қарорларни биргаликда (ҳамкорликда) қабул қилиш.

Уй хўжаликлари молияси молия тизимининг муҳим элементи ҳисобланади. Иқтисодий категория сифатида у уй хўжаликларида истеъмол мақсадлари ва жамғариш учун пул маблағлари фондларини шакллантириш, уларни тақсимлаш ва фойдаланишга тегишли (оид) бўлган иқтисодий муносабатлар мажмуидан иборатдир. Ана шуни эътиборга олган ҳолда уй хўжаликлари молиясига қуйидагича таъриф бериш мумкин: уй хўжаликларида истеъмол мақсадлари ва жамғариш учун пул маблағлари фондларини шакллантириш, уларни тақсимлаш ва фойдаланишга тегишли (оид) бўлган иқтисодий (молиявий) муносабатлар мажмуига уй хўжаликлари молияси дейилади (1).

Иқтисодий фанларда социал-иқтисодий фаолиятнинг алоҳида олинган соҳасида бир хилда ва доимий равишда вужудга келадиган муносабатлар мустақил иқтисодий категориянинг мазмунини ташкил этиши умумэътироф этилган. Бу ўринда гап “уй хўжаликлари молияси” категориясининг социал-иқтисодий мазмуни тўғрисида кетаётир. Ана шуни инобатга олган ҳолда уй хўжаликлари молиясига қуйидагича таъриф ҳам бериш мумкин: ўзларининг социал-иқтисодий фаолиятлари жараёнида уй хўжаликлари ва уларнинг алоҳида аъзолари иштирокида пул маблағлари мақсадли фондларини

шакллантириш, тақсимлаш ва фойдаланиш борасида вужудга келадиган пул муносабатларининг мажмуи уй хўжаликлари молияси деб аталади (2)³.

Бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжаликлари ўзларининг ичида ва ўзларига нисбатан ташқи бозор субъектлари саналганлар билан молиявий муносабатда бўлади. Шунга мувофиқ равишда уй хўжаликларида мавжуд бўлган молиявий муносабатлар мажмуини икки гуруҳга бўлиш мумкин:

- ички;
- ташқи.

Индивидлар – уй хўжалиги аъзоларининг эҳтиёжларини янада тўлароқ кондиритиш мақсадида зарурий (керак бўлган) пул фондларини (жорий истеъмол даражасини, пул резервларини, инвестициялаштиришни ушлаб (сақлаб) туриш учун ва ҳ.к.) шакллантириш ва улардан фойдаланишга оид унинг иштирокчилари (аъзолари) ўртасида вужудга келадиган муносабатлар уй хўжалигининг ички молиявий муносабатлари ҳисобланади.

Уй хўжаликларининг ташқи молиявий муносабатлари уларнинг бошқа иқтисодий субъектлар билан бўлган ўзаро алоқалари орқали намоён бўлади. Корхоналар ва ташкилотлар молияси билан уй хўжаликлари бевосита ўзаро боғланган: фирмаларга иқтисодий ресурсларни тақдим этиб (бериб), уларнинг эгалари сифатида уй хўжаликлари яратилган маҳсулотнинг қийматидан ўз ҳиссаларини (улушларини) оладилар ва демак, улар шу билан ялпи маҳсулотни бирламчи тақсимлашда иштирок этадилар. Бу муносабатлар ўзининг яна бир муҳим иқтисодий томонига эга: улар иқтисодиётда аҳоли даромадларининг бошланғич даражасини белгилаб берадики, бу нарса, ўз навбатида, истеъмолнинг шаклланиши, кўлами ва таркибий тузилмасига, тўловга лаёқатли талабнинг шаклланишига ва ниҳоят, уй хўжаликлари томонидан жамғариш функциясининг амалга оширилишига тўғридан-тўғри ўз таъсирини кўрсатади.

Давлат ва уй хўжаликлари ўртасидаги молиявий муносабатлар ҳам тўғридан-тўғри (бевосита) ва қайтарма (яна орқага қайтарилувчи) алоқалар асосида қурилади (вужудга келади) ва улар бюджет ҳамда нобюджет фондларни шакллантириш ва улардан фойдаланишдаги муносабатларни ифодалайди. Уй хўжаликларининг даромадлари ва мол-мулклари солиққа тортилиш объекти сифатида майдонга чиқади ва демак, бюджет тизими даромадлар базасининг тузилмавий элементи ҳисобланади. Бир вақтнинг ўзида солиқлар, пенсия тизими, социал трансфертлар орқали давлат молиявий оқимларни уй хўжаликларининг турли гуруҳлари ўртасида қайта тақсимлайди. Уй хўжаликлари ва давлат ўртасидаги молиявий муносабатларни амалга ошириш жараёнида миллий даромаднинг иккиламчи қайта тақсимланиши содир бўлади. Бозор иқтисодиёти шароитида давлат уй хўжаликларига тегишли бўлган даромаднинг тақсимланиш жараёнига тўғридан-тўғри таъсир қилиш инструментларига эга эмас. Молиявий муносабатларнинг бу соҳаси давлат томонидан энг кам даражада

---

³ Ушбу бетда келтирилган (1) ва (2) таърифлар шаклан бир-бирдан биров фарқ қилса-да, мазмунан ёки моҳиятан бир нарсага – уй хўжаликлари молиясининг моҳиятини, унинг социал-иқтисодий мазмунини очиб беришга - хизмат қилади ва бир-бирини тўлдирди, бойитади.

регламентация қилинади. Бунинг сабаби шундаки, уй хўжаликлари пул фондларини шакллантиришнинг зарурлиги, усули ва мақсади тўғрисида, уларни сарфлашнинг ўлчами ва вақти хусусида қарорлар қабул қилишда мустақилдир. Шу билан биргаликда давлат уй хўжаликларига тегишли бўлган даромад ва якуний (охирги) истеъмолнинг ўлчамига (кўламига) таъсир қилишга қодир. Бу нарса, жумладан, қуйидагилар орқали амалга оширилиши мумкин:

- солиқли тартибга солиш (тартиблаш);
- меҳнат ҳақини тўлаш ставкаларини ўрнатиш (белгилаш);
- биринчи даражали зарурий маҳсулотлар баҳоларини тартибга солиш (тартиблаш);
- имтиёзлар тизими;
- соғлиқни сақлаш ва маорифни бюджетдан молиялаштириш орқали социал таъминотни ривожлантириш;
- ва бошқалар⁴.

Уй хўжаликларининг ўзлари ўртасидаги (уй хўжаликлариаро) молиявий муносабатлар уй хўжаликлари секторининг ичида молиявий ресурсларнинг ҳаракатланиши жараёнида вужудга келадиган муносабатлар сифатида қаралади. Бу ерда ушбу жараён ҳамма вақт ҳам ойдинлашмаган ва кучсиз тартибга солинувчи ҳисобланади. Молиянинг бу соҳасига, жумладан, қуйидагиларни киритиш мумкин:

- фермер хўжаликларининг ҳамкорликдаги мақсадли фондлари;
- истеъмол кооперациясига хизмат кўрсатувчи фондлар;
- уй хўжаликлари ўртасидаги норасмий кредит муносабатлари;
- уй хўжаликлари сектори доирасида (чегарасида) ҳамкорликдаги пул фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш хусусидаги бошқа муносабатлар.

Уй хўжаликларининг молиявий институтлар билан ўзаро алоқалари молиявий муносабатларнинг алоҳида гуруҳини ифодалайди. Уларнинг кредит муассасалари билан муносабатлари уй хўжалиги бюджети дефицитини тўлдириш (истеъмол кредити воситасида, ёрдамида), бўш турган пул маблағларини банк ҳисоб варақларида жойлаштириш ёки уларни сақлаш ва жамғариш мақсадида бошқа молиявий активларга қўйиш орқали намоён бўлади. Уй хўжаликларининг суғурта компаниялари билан бўладиган муносабатлари эса турли кўринишдаги суғурта фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш жараёнида гавдаланади.

Молиянинг моҳияти унинг функциялари орқали намоён бўлганлиги учун уй хўжаликлари молиясининг моҳияти ҳам унинг функциялари

---

⁴ Кейинги йилларда айрим мамлакатларда натурал шаклдаги социал трансфертлар уй хўжаликлари охириги (якуний) истеъмоли таркибий тузилишининг 15%дан кўпроқ бўлган қисмини ташкил этаётир. Бу уй хўжаликларига хизмат кўрсатаётган давлат муассасалари ва нотижорий ташкилотларнинг маориф, соғлиқни сақлаш, уй-жой-коммунал хўжалиги, маданият ва санъатдаги тақдим этилган моддий имтиёзларидан иборат.

ёрдамида ифодаланади⁵. Уй хўжаликлари молиясининг функциялари куйидагилардан иборат бўлиши мумкин⁶:

- тақсимлаш;
- такрор ишлаб чиқариш;
- назорат;
- тартибга солиш (тартиблаш);
- рағбатлантириш;
- социал.

Уй хўжаликлари молиясининг бу функциялари ўзаро боғланган ва бир-бирини доимий равишда тўлдириб туради. Бир вақтнинг ўзида, маълум маънода ва маълум даражада улар ўзларининг намоён бўлишига қараб молиянинг умумий функцияларидан бироз фарқланиши ҳам мумкин.

Маълумки, уй хўжаликларининг молияси тақсимлаш жараёнини охириги босқичгача, яъни аниқ индивидгача ёки уй хўжалигининг ҳар бир аъзосигача етказади. *Уй хўжаликлари молияси тақсимлаш функциясининг* амалга оширилиши аҳоли ҳаётининг маблағлари фондини шакллантиришни тақоза этади, инсонни такрор ишлаб чиқариш учун иқтисодий (молиявий) асос яратади.

Маълумки, уй хўжаликларининг иштирокчилари қаторига балоғат ёшига етмаганлар ёки етган бўлса-да, турли сабабларга кўра ишламаётган оила аъзолари ҳам киради. Уй хўжаликларининг ҳиссасига тўғри келган миллий даромаднинг бир қисми уй хўжаликлари молиясининг тақсимлаш функцияси доирасида унинг барча иштирокчилари ўртасида у ёки бу нисбатларда (пропорцияларда) тақсимланади. Уй хўжаликларининг молияси тақсимлаш функциясини бажара бориб, ҳар бир шахсни (кишини) унинг ҳаётининг учун керак бўлган ресурслар билан таъминлаб, охир оқибатда, ишчи кучи такрор ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксизлигини таъминлайди. Бу ўринда тақсимлаш функциясининг таъсир объекти уй хўжалигига тегишли бўлган (уй хўжалиги эгалик қилаётган) даромад ҳисобланади. Тақсимлаш жараёнининг субъектлари сифатида эса уй хўжаликларининг барча иштирокчилари майдонга чиқади.

---

⁵ Бир вақтнинг ўзида шу нарсани таъкидлаш керакки, иқтисодий адабиётларда уй хўжаликлари молиясининг функциялари айрим ҳолларда кенг маънода, бошқа бир ҳолларда эса, тор маънода талқин қилинмоқда. Тор маънода уй хўжаликлари молиясининг функциялари уй хўжаликларидаги иқтисодий муносабатларда, хусусан, молиянинг функциялари (тақсимлаш ва назорат) орқали очиб берилаяпти. Кенг маънода эса, бу ерда умуман молияга тегишли (хос) бўлган функциялар ажратилиб кўрсатилиши билан биргаликда, уй хўжаликлари молиясининг ўзига хос бўлган хусусиятларини ифодаловчи функцияларга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда.

⁶ Бу ерда уй хўжаликлари молиясига тегишли бўлган функциялар сонининг олтига етказилганлигидан “Бир бутун молиянинг ўзи икки функцияни бажариши, асосан, умумий эътироф этилган бир пайтда, унинг таркибий қисми бўлган уй хўжаликлари молияси қандай қилиб олтига функцияни бажариши мумкин?” деган хулоса келиш мақсадга мувофиқ эмас. Жиддий эътибор бериб, атрофлича таҳлил қилинса, бу ерда келтирилган уй хўжалиги молиясига тегишли бўлган олти функция, охир оқибатда, молияга хос бўлган икки функцияга бориб тақалиши мумкинлигини аниқлаш, унчалик кўп бўлмаган ақлни талаб этмаслиги маълум бўлади. Шунинг учун ҳам “молиянинг икки функцияси” ва “уй хўжаликлари молиясининг олти функцияси” ўртасида кескин фарқларнинг бўлиши мумкинлигини исботлашга уриниш беҳудага вақтни сарфлаш билан баробардир.

Уй хўжаликлари молиясининг тақсимлаш функцияси турли шаклларда, жумладан, инвестицион-тақсимлаш функцияси сифатида амалга оширилиши мумкин. Унинг бу (инвестицион-тақсимлаш) шакли шу билан характерланадики, уй хўжаликлари иқтисодиёт учун молиявий ресурсларни асосий етказиб берувчилардан бири ҳисобланади. Уй хўжаликлари даромадларининг ўсиши бу функция бажарилишининг моддий асосини ташкил этади. Кўпчилик ҳолларда уй хўжаликларининг инвестицион функцияси фақат капиталлаштириладиган даромадларнинг салмоғи, яъни даромаднинг жамғарма сифатида фойдаланиладигани (маблағларни турли молиявий институтларга ва ҳақиқий ишлаб чиқаришга жойлаштириш) билан боғланади. Бироқ бундай ёндошув бир томонламалик характериға эға. Ҳақиқатда эса, ўз навбатида, истеъмол салмоғининг ошиши ҳам иқтисодиётға инвестицияларнинг ўсишиға таъсир кўрсатадиган омил ҳисобланади.

Бир вақтнинг ўзида, юқоридаги асосларда такрор ишлаб чиқариш жараёни ишчи кучи ва шунингдек, уй хўжаликларининг пул маблағлари билан таъминланади. Бу ерда **уй хўжаликлари молиясининг такрор ишлаб чиқариш функцияси** алоҳида роль ўйнайди. Уй хўжаликлари даромадлари, харажатлари ва жамғармаларининг ўсиши жамиятдаги такрор ишлаб чиқариш жараёни учун моддий асос бўлиб хизмат қилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжаликлари мустақил хўжалик юритувчи субъект ҳисобланади, яъни уй хўжаликлари аъзоларининг турмуш даражаси унинг ҳиссасиға тўғри келаётган даромаднинг ўлчамиға тўлиқ боғлиқдир. Турли омиллар таъсири натижасида бу ўлчам ортиши ёки қисқариши ҳам мумкин. Шунинг учун ҳам истеъмолнинг одатдаги даражасини ушлаб (сақлаб) туришни олинган даромадларнинг турли фондларға тақсимланиши ва уларнинг мақсадли фойдаланиши устидан назоратсиз тасаввур этиб бўлмайди. Шунингдек, уй хўжаликларининг фаровонлигини қўллаб-қувватлаш ва уларни тараққий эттириш (ривожлантириш) учун улар бюджетларининг ҳолатлари, уларға тегишли бўлган даромадларнинг тақсимланиши, даромад манбаларининг динамикаси устидан назорат ҳам объектив равишда зарур. Ана шуларда **уй хўжаликлари молиясининг назорат функцияси** ўзини намоён этади.

Уй хўжаликлари молияси тартибға солиш (тартиблаш) функциясининг намоён бўлишини қуйидаги икки нуқтаи-назардан қараш мақсадға мувофиқ:

- макроиқтисодиёт;
- микроиқтисодиёт.

Макроиқтисодий ёндошув нуқтаи-назаридан уй хўжаликлари молияси, бир вақтнинг ўзида, давлат томонидан иқтисодиётни тартибға солишнинг (тартиблашнинг) объекти ва инструменти ҳисобланади. Уй хўжаликлари молиясини тартибға солавериб (тартиблаб), давлат, энг аввало:

- бозор муносабатларига хос бўлган даромадларни дифференциация қилиш (табақалаштириш) муаммосининг ўткирлигини камайтиради;

- аҳоли даромадлари манбаининг таркибий тузилиши ва динамикасидаги (ўзгаришидаги) тенденцияларни шакллан-тиради;
- истеъмолнинг минимал (энг кам) даражасини тартибга солиди (тартиблайди);
- уй хўжаликларининг инвестицион потенциалига (салоҳиятига) таъсир кўрсатади.

Микроиқтисодий ёндошув нуқтаи-назаридан эса уй хўжаликларининг иқтисодийёти унинг турли иштирокчилари ўртасидаги етарли даражада мураккаб бўлган муносабатлар комплексига асосланади. Бу муносабатлар ёш борасидаги фарқлар, характернинг белгилари, одамларнинг қилиқлари, улар даромадлари ва эҳтиёжларининг хилма-хил даражаси билан белгиланади. Шу билан биргаликда, фақат унинг иштирокчилари иқтисодий (молиявий) қарорлар қабул қилишда ўзаро тушунишга эга (якдил) бўлсаларгина, уй хўжаликларининг соғлом (нормал) ривожланиши содир бўлиши мумкин. Ўз навбатида, уй хўжаликларининг турли иштирокчилари иқтисодий манфаатларини мувофиқлаш-тириш уларни тартибга солиш орқали амалга оширилади. Бу ерда “уларни тартибга солиш” дейилганда, уй хўжалигининг бир аъзосига тўғри келадиган даромад бир қисмининг ўзгартирилиши назарда тутилаяпти. Демак, бундан уй хўжаликлари молиясининг яна бир функцияни – иқтисодий бирлик сифатида уй хўжалигининг баланслаштирилган (мувозанатли) тарзда ривожланишини қўллаб-қувватловчи тартибга солиш функциясини – бажариши яққол кўриниб турибди.

Уй хўжаликлари молиясининг рағбатлантирувчи функцияси турли шакл ва мазмунда ўзини ифода этади. Бир томондан, у ўз ўсиб боровчи эҳтиёжларини (эҳтиёжларнинг ўсиб бориши объектив иқтисодий қонунининг ҳаракатига мувофиқ равишда) қондириш учун зарур бўлган даромадларни уй хўжаликлари томонидан оширишга интилиш туфайли намоён бўлади. Бошқа бир томондан эса, уй хўжаликлари даромадларининг ўсиши меҳнат фаолиятининг сифати ва натижаларига асосланган бўлмоғи лозим.

Уй хўжаликлари молиясининг рағбатлантирувчи функцияси аҳоли реал даромадларининг ўсишига йўналтирилган ишлаб чиқариш жараёнининг ривожланишига ва самарали бюджет сиёсатида асосланган рағбатлантирувчи молия механизмини (молиявий механизмни) яратиш орқали амалга оширилади.

Уй хўжаликлари молияси амал қилишининг социал аспектлари (йўналишлари, жиҳатлари) унга тегишли бўлган юқоридаги барча функцияларнинг таҳлилида кузатилади. Шундай бўлишига қарамасдан, *социал функция*нинг уй хўжаликлари молиясига тегишли бўлган алоҳида функция сифатида қаралишини, маълум маънода, етарли даражада асосланган деб ҳисоблаш мумкин. Чунки уй хўжаликларининг даромадлари, харажатлари ва жамғармалари аҳоли ва унинг алоҳида гуруҳлари социал-иқтисодий ҳолатини бевосита акс эттиради, шахснинг шаклланиши ва демографик жараёнларга ўз таъсирини кўрсатади. Ана шу маънода, уй хўжаликлари молияси жамият барча аъзоларининг ҳаётини таъминланиш

даражасини шакллантириш ва истеъмол талаби таркибий тузилишининг хусусиятларини аниқлайди, аҳоли даромадларини тақсимлашдаги боғлиқликларни ифодалайди, жамият социал-иқтисодий стратификациясига таъсир кўрсатувчи асосий омил бўлиб ҳисобланади. Молиявий индикаторлар (масалан, ўртача жон бошига тўғри келувчи пул даромадлари, аҳоли даромадларининг дифференциацияланиш (табақаланиш) коэффиценти, ҳаёт кўриш (яшаш) минимуми, минимал иш ҳақи ва бошқалар) тараққиёт (ривожланиш) социал-иқтисодий дастурларининг мажбурий элементи ҳисобланади, давлат социал сиёсатининг ишлаб чиқиши учун асос бўлиб хизмат қилади, жамиятнинг фаровонлик даражасини баҳолашга имкон беради.

Уй хўжаликлари молиясининг самарали фаолият кўрсатиши уй хўжаликларидаги молиявий муносабатларнинг масштаби, бу муносабатлар намоён бўлиши хилма-хиллигининг тўлиқлиги ва уларнинг ривожланишини таъминловчи механизмларга боғлиқдир.

27.2. Уй хўжаликларида молиявий қарорлар қабул қилишнинг ўзига хос хусусиятлари

Уй хўжалиги иқтисодий ва молиявий қарорларни мустақил равишда қабул қилувчи хўжалик юритувчи субъектдир. Бир вақтнинг ўзида, у фаолияти бутун уй хўжалигининг жами ва унинг ҳар бир иштирокчисининг социал намоён бўлиши ва ривожланишига хизмат қилувчи микросоциум ҳам ҳисобланади. Социал-иқтисодий тизимдаги уй хўжалигининг бундай ўрни (позициялари) унинг мақсадга йўналтирилганлиги фаолияти ва у томонидан қабул қилиниши лозим бўлган қарорларнинг ўзига хослигини белгилаб беради.

Болалар тарбияси, билимлилик даражасининг ўсиши, соғлиқни сақлаш масалалари, дам олишни ташкил этиш, уй хўжалиги кекса аъзолари тўғрисида ғамхўрлик қилиш ва бошқа социал мақсадлар уй хўжалигида биринчи даражали аҳамият касб этади. Айнан ана шулар уй хўжалиги ичида маълум бир ўзаро ҳамкорликнинг (таъсирнинг) нормалари (меъёрлари) ва қарорлар қабул қилишнинг кўзга кўринмайдиган механизмларини (ҳаётий тажриба, анъаналар, субъектив равишда устуворлик бериш, жамоатчилик фикри ва шунга ўхшашларни) шакллантиради. Амалга оширилиши унинг иштирокчилари ҳаётий фаолиятини таъминлаб (ушлаб) туриш учун зарур бўлган тўланмаган ишлар салмоғининг анча катталиги уй хўжалигининг ўзига хос бўлган хусусиятларидан биридир. Тўланган ва тўланмаган ишлар кўринишлари ўртасидаги нисбат тарихий жихатдан ўзгариб боради ва у уй хўжалигининг социал таркиби ҳамда бутун жамиятнинг социал тараққиёт (ривожланиш) даражасига боғлиқ.

Уй хўжалиги томонидан молиявий қарорлар қабул қилинадиган нормалар ва қоидалар ташқи омиллар таъсири натижасида шаклланади. Бундай ташқи омилларга қуйидагилар киради:

- ижтимоий муносабатларни меъёрий-ҳуқуқий тартибга солиш;

- умумий иқтисодий вазият;
- таркибий ўзгаришлар;
- инфляцион кутилишлар;
- инвестицион муҳит;
- давлатнинг социал сиёсати;
- ва бошқалар.

Ташқи омиллар молиявий қарор қабул қилишда институционал чегараларни аниқлаб (белгилаб) беради. Бир вақтнинг ўзида, иқтисодий фаолиятнинг субъекти сифатида уй хўжаликлари мақсад ва унга эришиш воситаларини танлашда мустақил ҳисобланадилар ва қабул қилинган иқтисодий ва молиявий қарорлар учун масъулдирлар (жавобгардирлар).

Уй хўжалигининг молиявий хатти-ҳаракати куриладиган (яратиладиган, вужудга келтириладиган) ички меъёрлар тизими қуйидагиларга боғлиқ:

- социо-маданий муҳит, хусусан, социал ҳолати, билимлилик (саводхонлик) даражаси, уй хўжалигидан ташқаридаги ва унинг ичидаги социал алоқалар (контактлар), дам олиш шакллари ва бошқаларга;
- уй хўжалиги фаолиятининг иқтисодий ва ҳуқуқий тавсифномаси, шу жумладан, иқтисодий хатти-ҳаракатнинг типига (ўз-ўзини таъминлаш, ҳаёт учун кураш ёки ривожланиш режимига), тадбиркор мақомининг юридик жиҳатдан муҳрланганлигига ва бошқаларга;
- ахлоқий принципларга, шахсий салоҳиятига – бунга фикр юритишнинг ўзига хос хусусиятлари, риск томон қадам ташлашга қодирлиги ва ҳ.к.лар киради.

Уй хўжалигининг молиявий қарорини ресурс жиҳатдан таъминлаш қуйидаги манбалар ҳисобидан амалга оширилади:

- дастлабки (бошланғич) манбалар;
- жамғариладиган манбалар;
- жорий манбалар.

Ресурслар дастлабки (бошланғич) манбаларининг таркиби мерос бўйича ёки кўчмас мулк, нақд пуллар (нақдиналар), молиявий активларнинг ҳаётияти натижасида берилган бойликларнинг турли моддий шаклларида иборат. Уй хўжаликларининг жамғармалари ва инвестицион қуйилмалари ресурсларнинг жамғариладиган манбасини ташкил этади. Ресурсларнинг жорий манбаларига доимий тушилмалар (меҳнат ҳақи, тадбиркорлик фаолиятидан олинадиган даромадлар, социал трансфертлар) ва нодоимий пулли даромадлар (масалан, истеъмол кредити, лотереядаги ютуқлар) киради.

Керакли фондларни шакллантириш учун уй хўжалигининг ихтиёрига келиб тушувчи пул маблағларининг барча манбалари уй хўжалигининг молиявий ресурсларини ташкил этади. Функциональ мўлжалланганлигига кўра уй хўжаликларининг молиявий ресурслари қуйидаги таркибий тузилмага эга бўлиши мумкин:

- жорий харажатлар учун мўлжалланган пул маблағлари – озиқ-овқат маҳсулотлари, ноозиқ-овқат маҳсулотларининг айрим турларини (пойафзал, уст-бош) сотиб олиш харажатлари, даврий равишда истеъмол қилинадиган хизматларнинг ҳақи ва ҳ.к.;

- капитал харажатлар учун мўлжалланган пул маблағлари – узоқ давр фойдаланишга мўлжалланган товарлар (мебель, уй-жой, транспорт воситалари) учун харажатлар, уй хўжалиги аъзолари томонидан истеъмол қилинадиган хизматларнинг (маориф, тиббий хизмат кўрсатиш, сайёҳлик йўлланмалари) ҳақини тўлаш;

- пул жамғармалари.

Уй хўжаликлари маълум даврдаги молиявий қарорларининг мажмуи уларнинг молиявий хатти-ҳаракатини белгилаб (аниқлаб) беради. Молиявий қарорларни қабул қилишда субъектив мотивлар, устуворликлар ва чекланмалар ролининг катта бўлганлиги учун бундай хатти-ҳаракат жуда хилма-хилдир. Бунинг устига, уй хўжаликларининг молиявий хатти-ҳаракати динамикали, тез ўзгарувчан жараён ҳисобланади. Шу муносабат билан уй хўжаликларининг молиявий қарорлари микдорий ва сифат позицияларидан (шу жумладан, маркетингли), иқтисодиёт, социология ва социал психология нуқтаи-назарларидан тадқиқ этилади. Бу нарса уй хўжалигининг жамғарма ва инвестицион салоҳиятини ўрганиш, унинг истеъмол, қарз ва кредитга оид хатти-ҳаракатини таҳлил қилиш учун зарур. Жаҳон амалиётида бундай тадқиқотлар ижтимоий устуворлик, фикр ва қутилмаларда содир бўлаётган трансформацияланишни аниқлаш мақсадида доимий равишда олиб борилади.

Уй хўжалигидаги молиявий қарорлар, қандай бўлишидан қатъий-назар, барибир уларнинг пул фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ. Шу нуқтаи-назардан, уй хўжаликларининг молиявий қарорлари бир-бири билан узвий равишда боғланган қуйидаги блокларни қамраб олади:

- уй хўжалигининг даромадларини шакллантириш;
- истеъмол харажатларининг ҳажми ва таркибий тузилмаси (уй хўжалигининг истеъмол фонди);
- жамғариладиган фондларни яратиш имконияти ва зарурлиги.

Юқорида келтирилган иккинчи ва учинчи йўналишлар, кўриниб турибдики, пул фондларидан фойдаланишга доир молиявий қарорларни қамраб олади. Энди ҳар бир блокка (йўналишга) тегишли бўлган уй хўжаликларида молиявий қарорлар қабул қилишнинг хусусиятлари тўғрисида тўхталиб ўтамиз.

Яқуний истеъмолнинг манбаи ва харажатларда бюджет чекланмаларини аниқлаб берганлиги учун уй хўжаликларида даромадларни шакллантириш жараёни⁷ принципиал жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга. Даромадлар қанча катта (юқори, кўп) бўлса, уй хўжаликларининг молиявий

---

⁷ Гап бу ерда уй хўжаликларининг соф даромади, яъни солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейинги даромади хусусида кетаяпти. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича молиявий қарорлар уй хўжаликларининг ваколатига кирмайди ва улар мавжуд меъёрий-ҳуқуқий базасига (асосга), аҳолининг ижтимоий маданияти ва фуқаролик мажбуриятларига боғлиқ бўлади.

имкониятлари шунча юқори ва молиявий қарорлар диапазони шунча кенг бўлади. Молиявий қарорлар уй хўжалиklarининг активларини ҳисобга олган ҳолда келгуси давр даромадларининг таркибий тузилмасини шакллантиришга ҳам тегишли бўлиши мумкин.

Бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжалиklarининг даромадларини шакллантириш бўйича молиявий қарорлар қабул қилиш асосида (негизида) мулкчилик муносабатлари ётади. Ишлаб чиқариш омилларига нисбатан бўлган мулкчилик даромадларни функциональ (бирламчи) тақсимланишини аниқлаб беради ва уй хўжалиklари молиявий салоҳиятининг ўсиши учун иқтисодий асос бўлиб хизмат қилади. Бир вақтнинг ўзида даромаднинг функциональ тақсимланиши ёлланиб меҳнат қилувчи шахс ва капитал эгасининг социал мақоми бир тарзда (бир хилда) идентификация қилинган шароитдагина уни фуқаролар ўртасида реал тақсимланишини ифодалайди. Чунки замонавий иқтисодий тизимларнинг ўзига хос хусусияти социал мақомнинг аралашиб (қоришиб) кетганлиги билан характерланади. Унга кўра, ёлланма ишчилар қимматли қоғозларнинг турли кўринишларини эгаллаб, капиталнинг эгасига айланиши, кўчмас мулкка эга бўлиб, ўзининг бизнесини ташкил қилиши мумкин. Бошқача сўзлар билан айтганда, уй хўжалиklари даражасида даромадларни шакллантириш бўйича молиявий қарорлар қуйидагиларга боғлиқ бўлади:

- мол-мулк ва ундан фойдаланиш (буюмлашган ёки пул шаклида) имкониятининг мавжудлигига;
- уй хўжалиги иштирокчилари иш вақти фондининг тақсимланишига – уй хўжалиги аъзолари ишловчиларининг сони, уларнинг иш жойлари, иш вақти режими ва ҳ.к.;
- уй хўжалиги аъзоларининг ташаббускорлигига, фаоллигига ва инсон капиталидан фойдаланишга;
- уй хўжалиги фаолият кўрсатадиган ташқи муҳитга.

Даромадларни шакллантириш омиллари ва баҳоларнинг даражаси бу ерда чекланмалар (чекланишлар) сифатида амал қилади, яъни истеъмол танланмасининг йўл кўйилиши мумкин бўлган вариантлари мажмуини белгилаб (аниқлаб) беради. Ана шу нуқтаи-назардан уй хўжалиklarининг истеъмол фонди минимал ва рационал истеъмол бюджетлари ёки янада деталлаштирилган тарзда қуйидагича классификация қилиниши мумкин:

- ҳаётий минимум бюджети;
- минимал истеъмол бюджети;
- оптимал истеъмол бюджети.

Ҳаётий минимум бюджети ўз ичига уй хўжалиги аъзоларининг минимал, одатда, физиологик эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари ва хизматлари тўпламини қамраб олувчи истеъмол саватчаси асосида аниқланади.

Минимал истеъмол бюджети уй хўжалиги аъзоларининг нисбатан кенгроқ бўлган эҳтиёжларини қондиришга имкон беради ва истеъмолнинг тикланувчи (тикланувчан) даражасини таъминлайди.

Оптимальный бюджет эса уй хўжалиги даражасида (доирасида) инсон капитални кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни таъминлаш ва ривожлантиришга молиявий имконият яратади. Чунки бу бюджет инсоннинг фақат зарурий эҳтиёжларини эмас, балки ундан ҳам юқори (олийроқ) бўлган эҳтиёжларини қондиради. Оптимальный бюджетни қуйидаги икки даражадаги бюджетларга бўлиш (ажратиш) мумкин:

- ўртача даражадаги етарлилик бюджети;
- юқори даражадаги етарлилик бюджети.

Истеъмолга харажатларнинг ҳар қандай кўриниши ва унинг умумий ҳажмига оид ҳар қандай молиявий қарорлар уй хўжаликлари маълум кўринишдаги бюджетлари доирасидаги рационал танлашга асосланади. Агар уй хўжалигининг даромади фақат ҳаётий минимумни қоплашга етадиган бўлса, у ҳолда молиявий қарорлар уй хўжалиги истеъмол фондини минималлаштиришга ва бир вақтнинг ўзида даромадларнинг янги манбаларини қидириб топишга ҳамда ҳаёт кечиришнинг (чидашнинг) мослаштирилган механизмларини (ўз-ўзини таъминлаш, иккиламчи бандлик, қариндошлар ва давлатнинг ёрдами, майда-чуйда савдо ва бошқалар) “ёқиш”га қаратилган бўлиши керак. Даромадларнинг ўсиши билан истеъмолнинг ўлчами (ҳажми) ошади (ўсади, ортади) ва унинг таркибий тузилмаси ўзгаради. Бироқ, бу ҳолда ҳам истеъмолнинг ўсиш суръатлари даромаднинг ўсиш суръатларидан пастлигича қолавериши лозим. Бундай қонуният иқтисодий адабиётда Ж.М.Кейнс⁸ томонидан ифодаланган “асосий психологик қонун” номини олган. Молиявий қарорларда бу уй хўжалиги истеъмол фонди ва жамғармалар йўналишини оптималлаштириш тенденцияси сифатида намоён бўлади.

Жамғариладиган фондларни (жамғармаларни) шакллантириш бўйича уй хўжаликларининг молиявий қарорлари ишлаб чиқилиб, қабул қилинаётган пайтда қуйидагилар ҳисобга олиниши керак:

- эга бўлинган даромад пасайган пайтда жорий истеъмолнинг одатдаги даражасини сақлаб туриш учун суғурта резервлари яратишнинг зарурлиги;
- узоқ муддатга фойдаланишга мўлжалланган қиммат турувчи предметларни сотиб олиш билан боғлиқ бўлган капитал харажатлар даражасини ошириш (кўпайтириш) учун пул резервларини яратиш кераклиги;
- пенсия резервларининг лозимлиги;
- уй хўжалигининг даромадлилик даражасини ошириш мақсадида келгусида инвестициялаштириш учун пул фондини вужудга келтиришнинг зарурлиги.

Даромадлар ва устувор йўналишларни шакллантириш ҳамда улардан фойдаланишда умумиқтисодий ўлчамлардан (параметрлардан) ташқари уй хўжалигининг истеъмол ва молиявий хатти-ҳаракатида, жамғариладиган

---

⁸ Қаранг: Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – М., 1999. с.96.

фондларни яратишда социал ва психологик жиҳатлар (аспектлар) муҳим роль ўйнайди. Уларга қуйидагилар киради:

- давлат ва молиявий институтларга нисбатан бўлган ишонч даражаси;
- ўтмишдаги (олдинги йиллардаги) молиявий хатти-ҳаракат тажрибаси ва унинг субъектив баҳоси;
- асосий молиявий инструментларни билиш;
- қўйилмаларнинг имкониятлари тўғрисида маълумотларга эгалик қилиш.

Жамғариладиган фондларни шакллантириш бўйича уй хўжаликлари молиявий хатти-ҳаракатларининг ўзига хос хусусиятлари жамғарма стратегияларининг элементлари ва турларини (кўринишларини) ажратиб кўрсатишга имкон беради. Уй хўжалигининг ҳар қандай жамғариладиган стратегияси мустақил бўлган уч компонентдан таркиб топади:

- жамғариш нормаси (меъёри), яъни уй хўжалиги жами даромадининг жамғаришга йўналтириладиган ҳиссаси (улуши) асосида жамғаришнинг амалга оширилиши;
- риск ва даромадлиликнинг диверсификацияланиш ўлчамларини (параметрларини) ҳисобга олган ҳолда инвестицион инструментни танлаш;
- пул маблағларини қуйиш (жойлаштириш) муддатлари.

Юқоридаги (кўрсаткич)ларнинг комбинация қилиниши уй хўжалигининг жамғариш стратегиясини белгилаб (аниклаб) беради. Унинг қуйидаги турлари (кўринишлари) бўлиши мумкин:

- “0”ли стратегия – жамғариш амалга оширилмайди, барча даромадлар жорий эҳтиёжларни қондиришга йўналтирилади;
- юқори риск стратегияси – қўйилмалар фақат юқори рискли молиявий активларга йўналтирилади;
- реал стратегия – маблағлар паст ва бўлиши мумкин бўлган рискли активларга қўйилади, рисклар диверсификация қилинади.

Уй хўжаликларида молиявий қарорлар қабул қилиш жараёнига, шунингдек, банк тизими ва молиявий бозорларнинг ривожланганлик даражаси, яъни ташқи муҳит ҳам кескин таъсир кўрсатиши мумкин. Бунда қимматли қоғозлар бозоридаги операциялар, банк операциялари, пенсия таъминоти, суғурта иши ва шу кабиларнинг ҳуқуқий жиҳатдан таъминланганлик даражаси ҳам муҳим роль ўйнайди.

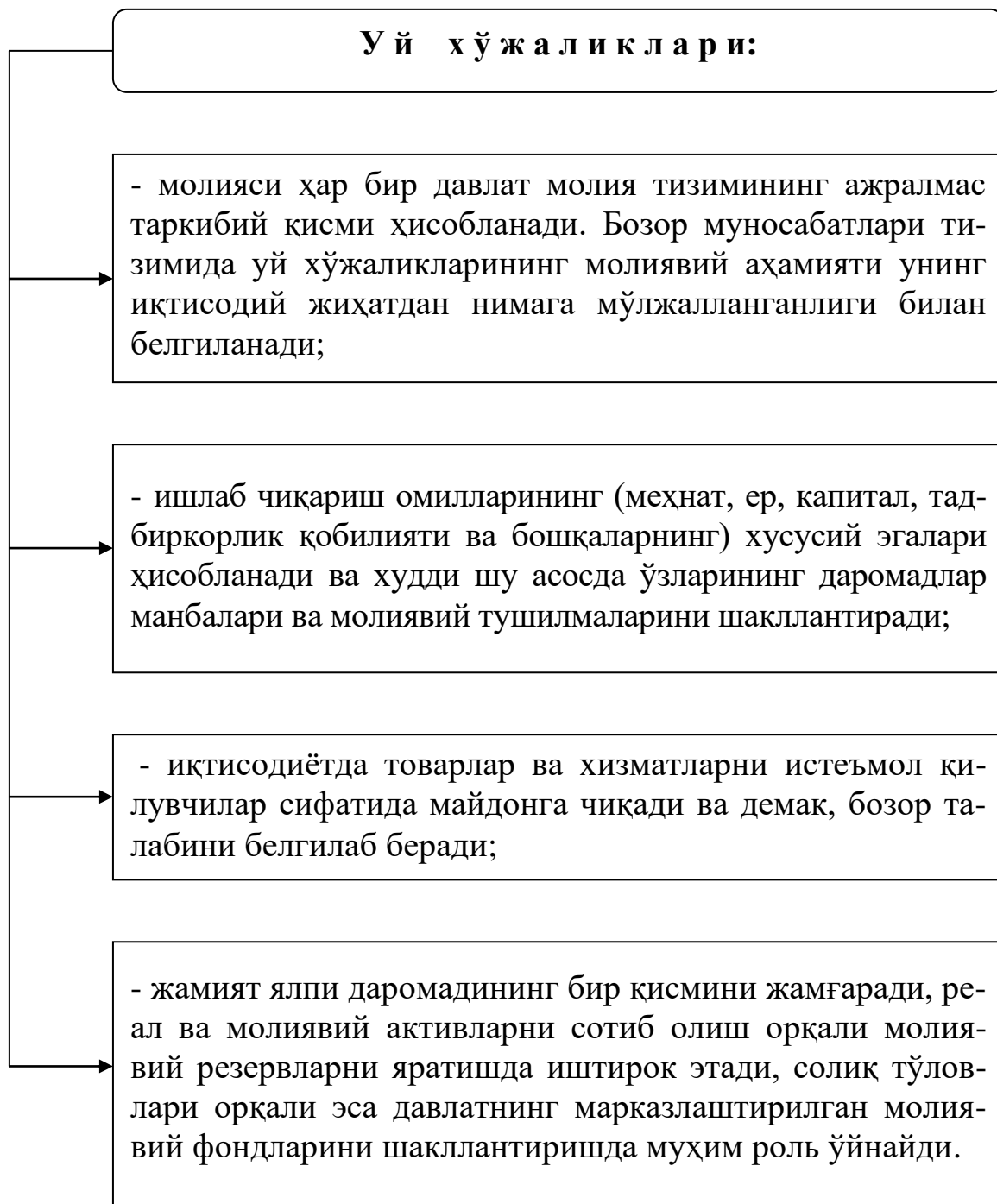
Ҳозирги пайтда турли молиявий инструментларнинг даромадлилигида яқинлашиш тенденцияси пайдо бўлаяпти. Бу қўйилмалар рискинни пасайтириш ва молиявий активлар портфелининг барқарорлигини ошириш мақсадида уй хўжаликлари активлари портфелини диверсификациялашга асосланган реал жамғариш стратегиясининг шаклланганлигида намоён бўлмоқда.

НАЗОРАТ УЧУН САВОЛЛАР

1. Нима учун уй хўжалиги бозор иқтисодиётининг асосий субъекти ҳисобланади?
2. Ўзбекистондаги уй хўжалиқларининг ўзига хос хусусияти нимада?
3. Нима учун Ўзбекистонда хўжалиқларда мулкдан келадиган даромад манбаи оз миқдорда?
4. Уй хўжалиги бюджетининг давлат бюджетидан фарқи нимада?
5. Давлат нима учун уй хўжалиги даромадларини индексация қилади?
6. Уй хўжалиқлари молияси ва уй хўжалиқларида мавжуд бўлган молиявий муносабатлар мажмуи ва уларнинг гуруҳлари.
7. Уй хўжалиқлари қайси бозор иқтисодиёти субъектлари билан молиявий муносабатда бўлди?
8. Уй хўжалиқлари молияси қандай функцияларни бажаради?
9. Уй хўжалиги томонидан молиявий қарорлар қабул қилишга қандай омиллар таъсир кўрсатади?
10. Уй хўжалиқлари харажатлари қандай классификация қилинади?
11. Аҳоли пул даромадлари ва харажатлари баланси даромадлар қисмининг таркибини айтинг.
12. Уй хўжалиқлари жамғармаларини шакллантиришга қандай омиллар таъсир қилади?
13. Уй хўжалиқлари даромадларига тўғри ва эгри солиқларнинг таъсири қандай?
14. Уй хўжалиқлари жамғармаларини турли белгиларга кўра қанай классификация қилинади?

2.ТАРҚАТМА МАТЕРИАЛ УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИ МОЛИЯСИ

27.1. Молия муносабатларининг умумий тизимида уй хўжаликлари молияси

“Уй хўжалиги” атамасидан миллий статистикада аҳолидан (ки-
шилар тўпламидан) иборат бўлган институционал бирликни
ифодалаш учун фойдаланмоқ керак

Шунинг учун ҳам

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) томонидан тавсия
этилган Миллий ҳисоблар тизимининг (МХТ) замонавий халқа-
ро андозаси (стандарти)

уй хўжалигини ягона (бир) яшаш майдончасида (майдо-
нида) биргаликда яшаётган, умумий фондга ўзларининг
даромадлари ва бойликларини тўлиқ ёки қисман ўтказа-
ётган (бераётган) ва айрим товарлар ҳамда хизматларни,
энг асосан уй-жой ва истеъмол маҳсулотларини умумий
тарзда (биргаликда) истеъмол қилаётган кишиларнинг
катта бўлмаган гуруҳи

деб таърифлайди

Айрим ҳолларда ўзбек иқтисодий адабиётида “уй хўжалиги” атамасининг

“хонадон”

ёки

“оила”

атамалари билан алмаштирилишига йўл қўйилмоқда

Шунга
мос равишда

“уй хўжалиги молияси” иборасининг ўрнига

“хонадон молияси”

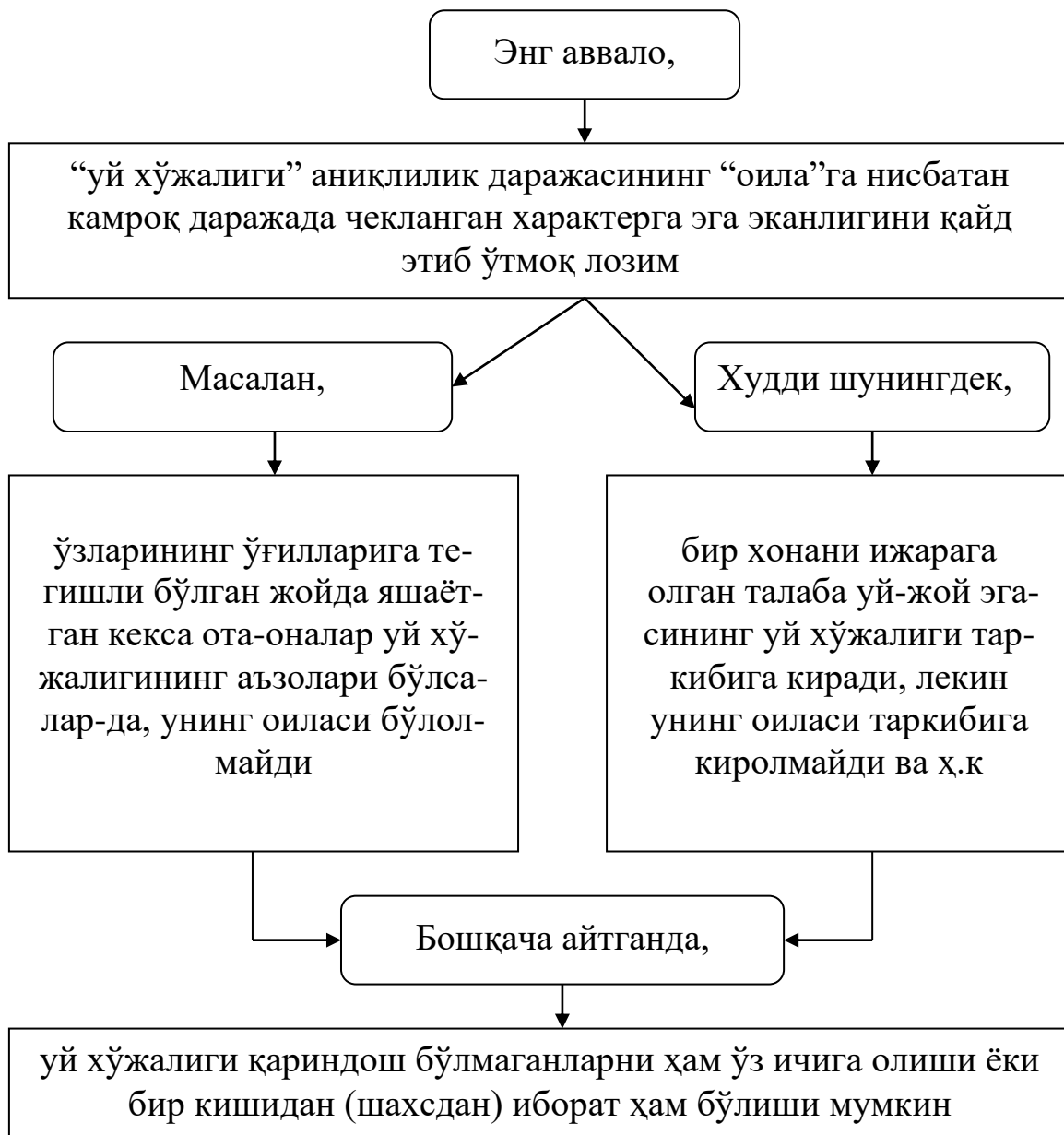
ва

“оила молияси”

иборалари ҳам эквивалент ёки синоним иборалар шаклида ишлатилмоқда.

Шу муносабат
билан

“оила” ёки “хонадон”ни “уй хўжалиги”дан фарқламоқ лозим

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда таъкидлаш жоизки, уй хўжалигининг иқтисодий жиҳатдан аниқлигини (аниқланишини) белгилашда оилавий алоқалар асосий омил бўла олмайди. Бунинг устига, уй хўжалигининг миқдорий таркиби ҳам ўзига хос бўлган хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар, энг аввало, шу билан белгиланадики, биргаликда яшаётган ва умумий хўжаликни юритаётган шахслар (кишилар) гуруҳи ҳам ва бир вақтнинг ўзида, ўзининг истеъмолини мустақил равишда таъминлаётган ягона бир шахс (киши) ҳам уй хўжалиги бўлиб ҳисобланиши мумкин.

Уй хўжалигини хўжалик юритишнинг мустақил иқтисодий ва молиявий бирлиги сифатида ажратилиши қуйидаги мезонлар асосида амалга оширилмоғи лозим:

биргаликда (бир жойда) яшаш

умумий бюджетнинг мавжудлиги

иқтисодий қарорларни биргаликда (ҳамкорликда) қабул қилиш

Уй хўжаликлари молияси

молия тизимининг муҳим элементи ҳисобланади

Иқтисодий категория сифатида

у уй хўжаликларида истеъмол мақсадлари ва жамғариш учун пул маблағлари фондларини шакллантириш, уларни тақсимлаш ва фойдаланишга тегишли (оид) бўлган иқтисодий муносабатлар мажмуидан иборатдир.

Ана шуни эътиборга олган ҳолда уй хўжаликлари молиясига қуйидагича таъриф бериш мумкин:

уй хўжаликларида истеъмол мақсадлари ва жамғариш учун пул маблағлари фондларини шакллантириш, уларни тақсимлаш ва фойдаланишга тегишли (оид) бўлган иқтисодий (молиявий) муносабатлар мажмуига уй хўжаликлари молияси дейилади

Иқтисодий фанларда ижтимоий-иқтисодий фаолиятнинг алоҳида олинган соҳасида бир хилда ва доимий равишда вужудга келадиган муносабатлар мустақил иқтисодий категориянинг мазмунини ташкил этиши умумэътироф этилган

Бу ўринда гап “уй хўжаликлари молияси” категориясининг ижтимоий-иқтисодий мазмуни тўғрисида кетаётир

Ана шуни инобатга олган ҳолда уй хўжаликлари молиясига қуйидагича таъриф бериш ҳам мумкин:

Ўзларининг ижтимоий-иқтисодий фаолиятлари жараёнида уй хўжаликлари ва уларнинг алоҳида аъзолари иштирокида пул маблағлари мақсадли фондларини шакллантириш, тақсимлаш ва фойдаланиш борасида вужудга келадиган пул муносабатларининг мажмуи уй хўжаликлари молияси деб аталади.

Бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжаликлари ўзларининг ичида ва ўзларига нисбатан ташқи бозор субъектлари саналганлар билан молиявий муносабатда бўлади.

Шунга мувофиқ равишда уй хўжаликларида мавжуд бўлган молиявий муносабатлар мажмуини икки гуруҳга бўлиш мумкин:

ички

Индивидлар – уй хўжалиги аъзоларининг эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш мақсадида зарурий (керак бўлган) пул фондларини (жорий истеъмол даражасини, пул резервларини, инвестициялаштиришни сақлаб туриш учун ва ҳ.к.) шакллантириш ва улардан фойдаланишга оид унинг иштирокчилари (аъзолари) ўртасида вужудга келадиган муносабатлар уй хўжалигининг ички молиявий муносабатлари ҳисобланади

ташқи

Уй хўжаликларининг ташқи молиявий муносабатлари уларнинг бошқа иқтисодий субъектлар билан бўлган ўзаро алоқалари орқали намоён бўлади

Корхоналар ва ташкилотлар молияси билан уй хўжаликлари бевосита ўзаро боғланган

фирмаларга иқтисодий ресурсларни тақдим этиб, уларнинг эгалари сифатида уй хўжаликлари яратилган маҳсулотнинг қийматидан ўз ҳиссаларини (улушларини) оладилар ва демак, улар шу билан ялпи маҳсулотни бирламчи тақсимлашда иштирок этадилар

Бу муносабатлар ўзининг яна бир муҳим иқтисодий томонига эга

улар иқтисодиётда аҳоли даромадларининг бошланғич даражасини белгилаб берадики, бу нарса, ўз навбатида:

истеъмолнинг шаклланиши, кўлами ва таркибий тузилмасига,

тўловга лаёқатли талабнинг шаклланишига,

ва ниҳоят, уй хўжаликлари томонидан жамғариш функциясининг амалга оширилишига

тўғридан-тўғри ўз таъсирини кўрсатади

Давлат ва уй хўжаликлари ўртасидаги молиявий муносабатлар

Давлат ва уй хўжаликлари ўртасидаги молиявий муносабатлар ҳам тўғридан-тўғри (бевосита) ва қайтарма (яна орқага қайтарилувчи) алоқалар асосида қурилади ва улар бюджет ҳамда нобюджет фондларни шакллантириш ва улардан фойдаланишдаги муносабатларни ифодалайди.

Уй хўжалиklarининг даромадлари ва мол-мулклари солиққа тортилиш объекти сифатида майдонга чиқади ва демак, бюджет тизими даромадлар базасининг тузилмавий элементи ҳисобланади.

Бир вақтнинг ўзида солиқлар, пенсия тизими, социал трансфертлар орқали давлат молиявий оқимларни уй хўжалиklarининг турли гуруҳлари ўртасида қайта тақсимлайди.

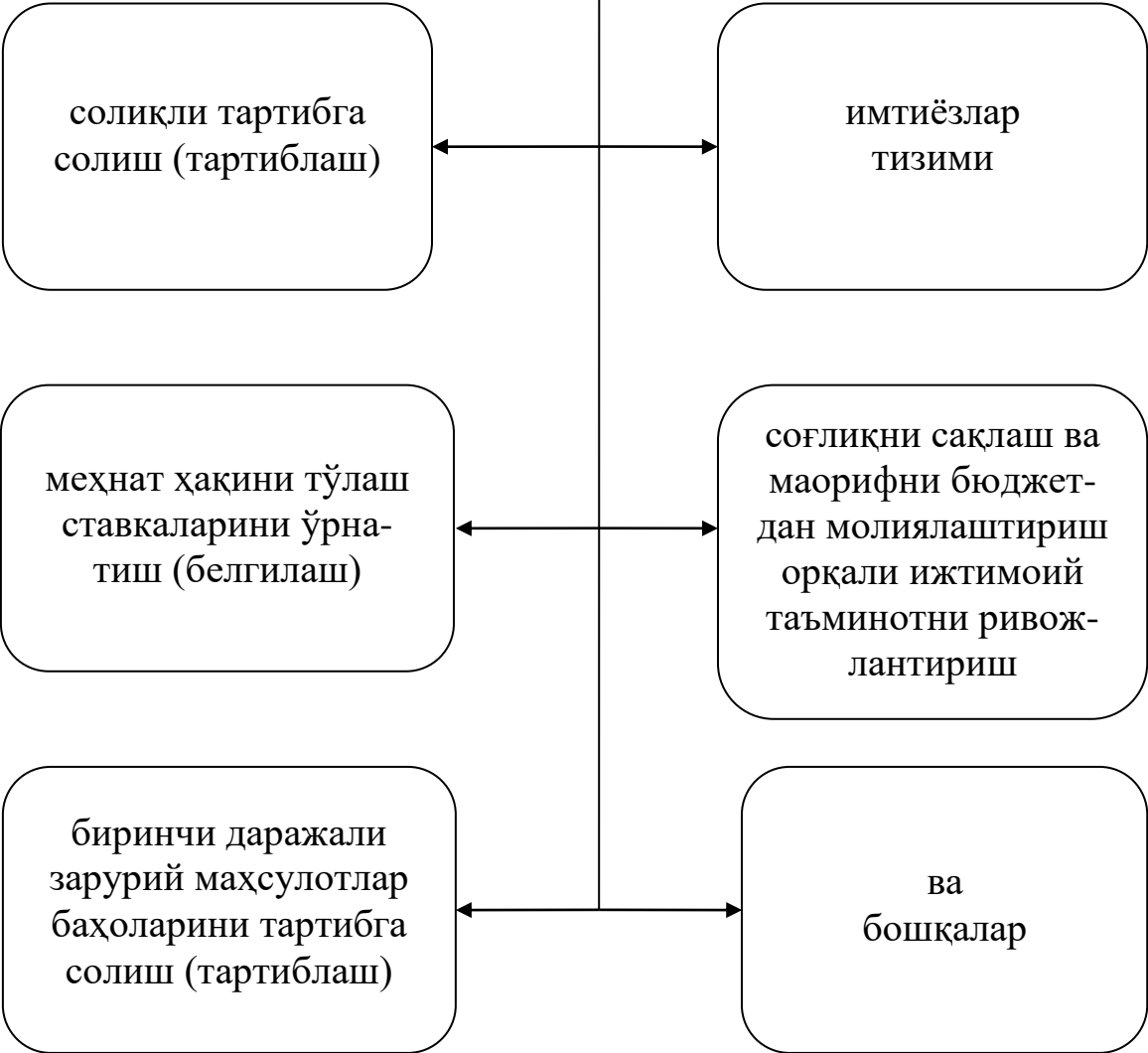
Уй хўжалиklари ва давлат ўртасидаги молиявий муносабатларни амалга ошириш жараёнида миллий даромаднинг иккиламчи қайта тақсимланиши содир бўлади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат уй хўжалиklarига тегишли бўлган даромаднинг тақсимланиш жараёнига тўғридан-тўғри таъсир қилиш инструментларига эга эмас.

Молиявий муносабатларнинг бу соҳаси давлат томонидан энг кам даражада регламентация қилинади. Бунинг сабаби шундаки, уй хўжалиklари пул фондларини шакллантиришнинг зарурлиги, усули ва мақсади тўғрисида, уларни сарфлашнинг ўлчами ва вақти хусусида қарорлар қабул қилишда мустақилдир.

Шу билан биргаликда, давлат уй хўжаликларига тегишли бўлган даромад ва якуний истеъмолнинг кўламига таъсир қилишга кодир.

Бу нарса, жумладан, қуйидагилар орқали амалга оширилиши мумкин:

Уй хўжалиklarининг ўзлари ўртасидаги (уй хўжаликлариаро) молиявий муносабатлар

Уй хўжалиklarининг ўзлари ўртасидаги (уй хўжаликлариаро) молиявий муносабатларга уй хўжаликлари секторининг ичида молиявий ресурсларнинг ҳаракатланиши жараёнида вужудга келадиган муносабатлар сифатида қаралади

Бу ерда ушбу жараён ҳамма вақт ҳам оидинлашмаган ва кучсиз тартибга солинувчи ҳисобланади

Молиянинг бу соҳасига, жумладан, қуйидагиларни киритиш мумкин

фермер хўжалиklarининг ҳамкорликдаги мақсадли фондлари

истеъмол кооперациясига хизмат кўрсатувчи фондлар

уй хўжаликлари ўртасидаги норасмий кредит муносабатлари

уй хўжаликлари сектори доирасида ҳамкорликдаги пул фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш хусусидаги бошқа муносабатлар

**Уй хўжалиklarининг молиявий институтлар
билан ўзаро алоқалари**

Уй хўжалиklarининг
молиявий институтлар
билан ўзаро алоқалари
молиявий муносабат-
ларнинг алоҳида гуруҳи-
ни ифодалайди

Уй хўжалиklarининг
суғурта компаниялари
билан бўладиган му-
носабатлари эса турли
кўринишдаги суғурта
фондларини шакллан-
тириш ва улардан фой-
даланиш жараёнида
гавдаланади

Уларнинг кредит муассасалари билан
муносабатлари уй хўжалиги бюджети
дефицитини тўлдириш (истеъмол кре-
дити воситасида), бўш турган пул маб-
лағларини банк ҳисобварақларида жой-
лаштириш ёки уларни сақлаш ва жам-
ғариш мақсадида бошқа молиявий ак-
тивларга қўйиш орқали намоён бўла-
ди

Молиянинг моҳияти унинг функциялари орқали намоён бўлганлиги учун уй хўжаликлари молиясининг моҳияти ҳам унинг функциялари ёрдамида ифодаланади

Уй хўжаликлари молиясининг функциялари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

тақсимлаш

тартибга солиш
(тартиблаш)

такрор ишлаб
чиқариш

рағбатлантириш

назорат

ижтимоий

Уй хўжаликлари молиясининг бу функциялари ўзаро боғланган ва бир-бирини доимий равишда тўлдириб туради. Бир вақтнинг ўзида, маълум маънода ва маълум даражада улар ўзларининг намоён бўлишига қараб молиянинг умумий функцияларидан бироз фарқланиши мумкин

Уй хўжаликлари молиясининг тақсимлаш функцияси:

тақсимлаш жараёнини охириг босқичгача, яъни аниқ индивидгача ёки уй хўжалигининг ҳар бир аъзосигача етказди;

унинг амалга оширилиши аҳоли ҳаётининг маблағлари фондини шакллантиришни тақозо этади, инсоннинг такрор ишлаб чиқариши учун иқтисодий асос яратади;

ёрдамида уй хўжаликларининг ҳиссасига тўғри келган миллий даромаднинг бир қисми унинг барча иштирокчилари ўртасида у ёки бу нисбатларда (пропорцияларда) тақсимланади;

ҳар бир шахснинг ҳаёти учун керак бўлган ресурслар билан таъминлаб, охири-оқибатда, ишчи кучи такрор ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксизлигини таъминлайди;

таъсир объекти уй хўжалигига тегишли бўлган (уй хўжалиги эгаллик қилаётган) даромад ҳисобланади. Тақсимлаш жараёнининг субъектлари сифатида эса уй хўжаликларининг барча иштирокчилари майдонга чиқади;

турли шаклларда, жумладан, инвестицион-тақсимлаш функцияси сифатида амалга оширилиши мумкин. Унинг бу шакли шу билан характерланадики, уй хўжаликлари иқтисодиёт учун молиявий ресурсларни асосий етказиб берадилардан бири бўлади.

Уй хўжаликлари молиясининг такрор ишлаб чиқариш функцияси:

такрор ишлаб чиқариш жараёнини ишчи кучи ва, шунингдек, уй хўжалиklarининг пул маблағлари билан таъминланишида иштирок этади;

уй хўжаликлари даромадлари, харажатлари ва жамғармаларининг ўсиши жамиятдаги такрор ишлаб чиқариш жараёни учун моддий асос бўлиб хизмат қилади;

Уй хўжаликлари молиясининг назорат функцияси

Бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжаликлари мустақил хўжалик юритувчи субъект ҳисобланади, яъни уй хўжаликлари аъзоларининг турмуш даражаси унинг ҳиссасига тўғри келаётган даромаднинг ўлчамига тўлиқ боғлиқдир. Турли омиллар таъсири натижасида бу ўлчам ортиши ёки қисқариши мумкин. Шунинг учун ҳам истеъмолнинг одатдаги даражасини ушлаб туришни олинган даромадларнинг турли фондларга тақсимланиши ва уларнинг мақсадли фойдаланиши устидан назоратсиз тасаввур этиб бўлмайди;

уй хўжалиklarининг фаровонлигини қўллаб-қувватлаш ва уларни тараққий эттириш учун улар бюджетларининг ҳолатлари, уларга тегишли бўлган даромадларнинг тақсимланиши, даромад манбаларининг динамикаси устидан назорат ҳам объектив равишда зарур.

Уй хўжаликлари молиясининг тартибга солиш функцияси

намоён бўлишини қуйидаги икки нуқтаи назардан қараш мақсадга мувофиқ:

макро-
иқтисодиёт

микро-
иқтисодиёт

Макроиқтисодий ёндашув нуқтаи назаридан уй хўжаликлари молияси, бир вақтнинг ўзида, давлат томонидан иқтисодиётни тартибга солишнинг объекти ва инструменти ҳисобланади. Уй хўжаликлари молиясини тартибга солиб, давлат, энг аввало:

бозор муносабатларига хос бўлган даромадларни табақалаштириш муаммосининг ўткирлигини камайтиради;

аҳоли даромадлари манбаининг таркибий тузилиши ва ўзгаришидаги тенденцияларни шакллантиради;

истеъмолнинг минимал (энг кам) даражасини тартибга солади;

уй хўжаликларининг инвестицион салоҳиятига таъсир кўрсатади.

Уй хўжаликлари молиясининг рағбатлантирувчи функцияси

турли шакл ва мазмунда ўзини ифода этади

Бир томондан, у ўз ўсиб боровчи эҳтиёжларини (эҳтиёжларнинг ўсиб бориши объектив иқтисодий қонунининг ҳаракатига мувофиқ равишда) қондириш учун зарур бўлган даромадларни уй хўжаликлари томонидан оширишга интилиш туфайли намоён бўлади.

Бошқа бир томондан эса, уй хўжаликлари даромадларининг ўсиши меҳнат фаолиятининг сифати ва натижаларига асосланган бўлмоғи лозим.

Аҳоли реал даромадларининг ўсишига йўналтирилган ишлаб чиқариш жараёнининг ривожланишига ва самарали бюджет сиёсатига асосланган рағбатлантирувчи молия механизмини (молиявий механизмни) яратиш орқали амалга оширилади.

Уй хўжаликлари молиясининг ижтимоий функцияси

уй хўжаликларининг даромадлари, харажатлари ва жамғармалари аҳоли ва унинг алоҳида гуруҳлари ижтимоий-иқтисодий ҳолатини бевосита акс эттиради, шахснинг шаклланиши ва демографик жараёнларга ўз таъсирини кўрсатади, жамият барча аъзоларининг ҳаётини таъминлаш даражасини шакллантириш ва истеъмол талаби таркибий тузилишининг хусусиятларини аниқлайди, аҳоли даромадларини тақсимлашдаги боғлиқликларни ифодалайди, жамият ижтимоий-иқтисодий стратификациясига таъсир кўрсатувчи асосий омил бўлиб ҳисобланади.

27.2. Уй хўжаликларида молиявий қарорлар қабул қилишнинг ўзига хос хусусиятлари

Уй хўжалигининг молиявий хатти-ҳаракати қуриладиган ички меъёрлар тизими қуйидагиларга боғлиқ:

ижтимоий-маданий муҳит, хусусан, ижтимоий ҳолати, саводхонлик даражаси, уй хўжалигидан ташқаридаги ва унинг ичидаги ижтимоий алоқалар, дам олиш шакллари ва бошқаларга

уй хўжалиги фаолиятининг иқтисодий ва ҳуқуқий тавсифнома-си, шу жумладан, иқтисодий хатти-ҳаракатнинг типига (ўз-ўзини таъминлаш, ҳаёт учун кураш ёки ривожланиш режими-га), тадбиркор мақомининг юридик жиҳатдан муҳрланганлигига ва бошқаларга

ахлоқий принципларга, шахсий салоҳиятига – бунга фикр юритишнинг ўзига хос хусусиятлари, риск томон қадам ташлашга қодирлиги ва ҳ.к.лар киради.

Уй хўжалигининг молиявий қарорини ресурс жиҳатдан таъминлаш қуйидаги манбалар ҳисобидан амалга оширилади:

дастлабки манбалар

жамғариладиган манбалар

жорий манбалар

Ресурслар дастлабки манбаларининг таркиби мерос бўйича ёки кўчмас мулк, нақд пуллар (нақдиналар), молиявий активларнинг ҳадя этилиши натижасида берилган бойликларнинг турли моддий шаклларида иборат

Уй хўжаликларининг жамғармалари ва инвестицион қуйилмалари ресурсларнинг жамғариладиган манбасини ташкил этади

Ресурсларнинг жорий манбаларига доимий тушилмалар (меҳнат ҳақи, тадбиркорлик фаолиятидан олинадиган даромадлар, ижтимоий трансфертлар) ва нодоимий пулли даромадлар (масалан, истеъмол кредити, лотереядаги ютуқлар) киради

Керакли фондларни шаклантириш учун уй хўжалигининг ихтиёрига келиб тушувчи пул маблағларининг барча манбалари уй хўжалигининг молиявий ресурсларини ташкил этади

Функциональ мўлжалланганлигига кўра уй хўжаликларининг молиявий ресурслари қуйидаги таркибий тузилмага эга бўлиши мумкин:

жорий харажатлар учун мўлжалланган пул маблағлари – озиқ-овқат маҳсулотлари, ноозиқ-овқат маҳсулотларининг айрим турларини (пой-афзал, уст-бош) сотиб олиш харажатлари, даврий равишда истеъмол қилинадиган хизматларнинг ҳақи ва ҳ.к.

капитал харажатлар учун мўлжалланган пул маблағлари – узоқ давр фойдаланишга мўлжалланган товарлар (мебель, уй-жой, транспорт воситалари) учун харажатлар, уй хўжалиги аъзолари томонидан истеъмол қилинадиган хизматларнинг (маориф, тиббий хизмат кўрсатиш, сайёҳлик йўлланмалари) ҳақини тўлаш

пул жамғармалари

Уй хўжалигидаги молиявий қарорлар,
қандай бўлишидан қатъий назар, барибир уларнинг
пул фондларини шакллантириш ва улардан фой-
даланиш билан боғлиқ

Шу нуқтаи назардан, уй хўжаликларининг молия-
вий қарорлари бир-бири билан узвий равишда боғ-
ланган қуйидаги блокларни қамраб олади

уй хўжалиги-
нинг даромад-
ларини шакллан-
тириш

истеъмол хара-
жатларининг
ҳажми ва тарки-
бий тузилмаси
(уй хўжалиги-
нинг истеъмол
фонди)

жамғариладиган
фондларни яра-
тиш имконияти
ва зарурлиги

Яқуний истеъмолнинг манбаи ва харажатларда бюджет чеклан-
маларини аниқлаб берганлиги учун уй хўжаликларида даромад-
ларни шакллантириш жараёни принципиал жиҳатдан муҳим
аҳамиятга эга. Даромадлар қанча кўп бўлса, уй хўжаликлари-
нинг молиявий имкониятлари шунча юқори ва молиявий қарор-
лар диапазони шунча кенг бўлади. Молиявий қарорлар уй хўжа-
ликларининг активларини ҳисобга олган ҳолда келгуси давр да-
ромадларининг таркибий тузилмасини шакллантиришга ҳам те-
гишли бўлиши мумкин.

Бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжаликларининг даромадларини шакллантириш бўйича молиявий қарорлар қабул қилиш негизида мулкчилик муносабатлари ётади

Ишлаб чиқариш омилларига нисбатан бўлган мулкчилик даромадларни бирламчи тақсимланишини аниқлаб беради ва уй хўжаликлари молиявий салоҳиятининг ўсиши учун иқтисодий асос бўлиб хизмат қилади

Бир вақтнинг ўзида даромаднинг функциональ тақсимланиши ёлланиб меҳнат қилувчи шахс ва капитал эгасининг ижтимоий мақоми бир тарзда идентификация қилинган шароитдагина уни фуқаролар ўртасида реал тақсимланишини ифодалайди

Ёлланма ишчилар қимматли қоғозларнинг турли кўринишларини эгаллаб, капиталнинг эгасига айланиши, кўчмас мулкка эга бўлиб, ўзининг бизнесини ташкил қилиши мумкин. Бошқача айтганда, уй хўжаликлари даражасида даромадларни шакллантириш бўйича молиявий қарорлар қуйидагиларга боғлиқ бўлади:

мол-мулк ва ундан фойдаланиш (буюмлашган ёки пул шаклида) имкониятининг мавжудлигига

хўжалик аъзоларининг ташаббускорлигига, фаоллигига ва инсон капиталидан фойдаланишга

уй хўжалиги иштирокчилари иш вақти фондининг тақсимланишига – уй хўжалиги аъзоларидан ишловчиларнинг сони, уларнинг иш жойлари, иш вақти режими ва ҳ.к.

уй хўжалиги фаолият кўрсатадиган ташқи муҳитга

Уй хўжаликларининг истеъмол фонди минимал ва рационал истеъмол бюджетлари ёки янада деталлаштирилган тарзда қуйидагича классификация қилиниши мумкин

хаётий
минимум
бюджети

минимал
истеъмол
бюджети

оптимал
истеъмол
бюджети

ўз ичига уй хўжалиги аъзоларининг минимал, одатда, физиологик эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари ва хизматлари тўпламини қамраб олувчи истеъмол саватчаси асосида аниқланади

уй хўжалиги аъзоларининг нисбатан кенгроқ бўлган эҳтиёжларини қондиришга имкон беради ва истеъмолнинг тикланувчи (тикланувчан) даражасини таъминлайди

уй хўжалиги доирасида инсон капиталини кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни таъминлаш ва ривожлантиришга молиявий имконият яратади

ўртача даражадаги етарлилик
бюджети

юқори даражадаги етарлилик
бюджети

Оптимал истеъмол бюджетини қуйидаги икки даражадаги бюджетларга бўлиш (ажратиш) мумкин:

Истеъмолга харажатларнинг ҳар қандай кўриниши ва унинг умумий ҳажмига оид ҳар қандай молиявий қарорлар уй хўжаликлари маълум кўринишдаги бюджетлари доирасидаги рационал танлашга асосланади

Агар уй хўжалигининг даромади фақат ҳаётий минимумни қоплашга етадиган бўлса, у ҳолда молиявий қарорлар уй хўжалиги истеъмол фондини минималлаштиришга ва бир вақтнинг ўзида даромадларнинг янги манбаларини қидириб топишга ҳамда ҳаёт кечиришнинг мослаштирилган механизмларини (ўз-ўзини таъминлаш, иккиламчи бандлик, қариндошлар ва давлатнинг ёрдами, майда-чуйда савдо ва бошқалар) “ёқиш”га қаратилган бўлиши керак

Даромадларнинг ўсиши билан истеъмолнинг ўлчами (ҳажми) ошади ва унинг таркибий тузилмаси ўзгаради. Бирок, бу ҳолда ҳам истеъмолнинг ўсиш суръатлари даромаднинг ўсиш суръатларидан пастлигича қолавериши лозим

Бундай қонуният иқтисодий адабиётда Ж.М.Кейнс томонидан ифодаланган “асосий психологик қонун” номини олган

Молиявий қарорларда бу уй хўжалиги истеъмол фонди ва жамғармалар йўналишини оптималлаштириш тенденцияси сифатида намоён бўлади

Жамғариладиган фондларни (жамғармаларни) шакллантириш бўйича уй хўжаликларининг молиявий қарорлари ишлаб чиқилиб, қабул қилинаётган пайтда қуйидагилар ҳисобга олиниши керак:

эга бўлинган даромад пасайган пайтда жорий истеъмолнинг одатдаги даражасини сақлаб туриш учун суғурта резервлари яратишнинг зарурлиги

узоқ муддат фойдаланишга мўлжалланган қимматбаҳо предметларни сотиб олиш билан боғлиқ бўлган капитал харажатлар даражасини ошириш учун пул резервларини яратиш кераклиги

уй хўжалигининг даромадлилик даражасини ошириш мақсадида келгусида инвестициялаштириш учун пул фондини вужудга келтиришнинг зарурлиги

пенсия резервларининг лозимлиги

Даромадлар ва устувор йўналишларни шакллантириш ҳамда улардан фойдаланишда умумиктисодий ўлчамлардан ташқари уй хўжалигининг истеъмол ва молиявий хатти-ҳаракатида, жамғариладиган фондларни яратишда социал ва психологик жиҳатлар муҳим роль ўйнайди

Уларга қуйидагилар киради

давлат ва молиявий институтларга нисбатан бўлган ишонч даражаси

асосий молиявий инструментларни

ўтмишдаги молиявий хатти-ҳаракат тажрибаси ва унинг субъектив баҳоси

қўйилмаларнинг имкониятлари тўғрисида маълумотларга эгалик қилиш

Жамғариладиган фондларни шакллантириш бўйича уй хўжаликлари молиявий хатти-ҳаракатларининг ўзига хос хусусиятлари жамғарма стратегияларининг элементлари ва турларини ажратиб кўрсатишга имкон беради

Уй хўжалигининг ҳар қандай жамғариладиган стратегияси мустақил бўлган уч компонентдан таркиб топади

жамғариш меъёри, яъни уй хўжалиги жами даромадининг жамғаришга йўналтириладиган ҳиссаси асосида жамғаришнинг амалга оширилиши

риск ва даромадлиликнинг диверсификацияланиш ўлчамларини ҳисобга олган ҳолда инвестицион инструментни танлаш

пул маблағларини жойлаштириш муддатлари

Тегишли кўрсаткичларнинг комбинация қилиниши уй хўжалигининг жамғариш стратегиясини белгилаб беради

Унинг қуйидаги турлари бўлиши мумкин

“0” стратегия – жамғариш амалга оширилмайди, барча даромадлар жорий эҳтиёжларни қондиришга йўналтирилади

юқори риск стратегияси – қўйилмалар фақат юқори рискли молиявий активларга йўналтирилади

реал стратегия – маблағлар паст ва бўлиши мумкин бўлган рискли активларга қўйилади, рисклар диверсификация қилинади

Уй хўжаликларида молиявий қарорлар қабул қилиш жараёнига, шунингдек, банк тизими ва молиявий бозорларнинг ривожланганлик даражаси, яъни ташқи муҳит ҳам кескин таъсир кўрсатиши мумкин. Бунда қимматли қоғозлар бозоридаги операциялар, банк операциялари, пенсия таъминоти, суғурта иши ва шу кабиларнинг ҳуқуқий жиҳатдан таъминланганлик даражаси ҳам муҳим роль ўйнайди

Ҳозирги пайтда турли молиявий инструментларнинг даромадлигида яқинлашиш тенденцияси пайдо бўлаяпти. Бу қўйилмалар рискни пасайтириш ва молиявий активлар портфелининг барқарорлигини ошириш мақсадида уй хўжаликлари активлари портфелини диверсификациялашга асосланган реал жамғариш стратегиясининг шаклланганлигида намоён бўлмоқда

3.АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН МАТЕРИАЛ

№	Мавзу номи	Савол	Жавоб А	Жавоб В	Жавоб С	Жавоб D
1	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжаликларида истеъмол мақсадлари ва жамғариш учун пул маблағлари фондларини шакллантириш, уларни тақсимлаш ва фойдаланишга тегишли бўлган иқтисодий муносабатлар мажмуига .... молияси дейилади	уй	хонадон	оила	уй хўжаликлари
2	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжаликларида мавжуд бўлган молиявий муносабатлар мажмуи неча гуруҳга бўлинади?	1	2	3	4
3	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжалиklarининг жами даромадлари гуруҳлари тўлик кўрсатилган жавобни кўрсатинг	уй хўжалиklarининг натурал шаклдаги даромадлари	уй хўжалиklarининг пул шаклидаги даромадлари	уй хўжалиklarининг нахдсиз пул шаклидаги даромадлари	Тўғри жавоб келтирилмаган
4	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжаликлари пул даромадларини таҳлил қилишнинг асоси аҳолининг шахсий даромадлари қайси кўрсаткичларда ҳисобланади?	номинал даромадлар	ега бўлинган даромадлар	реал даромадлар	Жалб қилинган даромадлар
5	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжалиklarининг пул даромадлари қайси манбалар ҳисобидан шаклланади	меҳнат ҳақи, ижтимоий тўланмалар	тадбиркорлик фаолиятдан келувчи даромадлар	мол-мулкдан келувчи даромадлар	ягона ижтимоий тўлов
6	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжалиklarининг мулкдан олинadиган даромадлари тўғри кўрсатилган жавобни кўрсатинг?	капиталлар	дивидендлар	ренталар	Фоишлар
7	Уй хўжаликлар и молияси	Даврийлик нуқтаи назаридан уй хўжалиklarининг харажатлари тўғри кўрсатилган жавобни кўрсатинг?	қисқа, ўрта муддатли харажатлар	узoқ муддатли харажатлар	келгуси муддатли харажатлар	Харажатлар жамланмаси
8	Уй хўжаликлар и молияси	Харажатларнинг турлари бўйича уй хўжалиklarининг харажатлари тўғри кўрсатилган жавобни кўрсатинг?	жорий харажатлар	шахсий харажатлар	капитал харажатлар	қурилиш харажатлари
9	Уй хўжаликлар и молияси	Уй хўжаликларида жамғариш жараёнининг мақсадларига кўра жамғармалар тўғри кўрсатилган жавобни кўрсатинг?	жорий жамғарма фондлари	суғурта жамғарма фондлари	инвестицион жамғарма фондлари	Тўғри жавоб келтирилмаган

2-топшириқ. Қуйидаги иқтисодий тушунчаларга таъриф беринг.

1. Оила қон–бу ...
2. Уй хўжалиги–бу ...
3. Оилавий бизнес–бу ...

3. Эссе. Уй хўжаликлари молияси. (интернетдан фойдаланиш мумкин, 10-15 гапдан иборат кичик иншо ёзинг)

4. Уй хўжаликлари молияси бўйича 15-16 та сўздан иборат кроссворд тузинг.

4.ГЛОССАРИЙ

27-мавзу: Уй хўжаликлари молияси

Бозор иқтисодиёти (рыночная экономика, market economy) - турли – туман субъектларнинг бозордаги талаб эҳтиёжни қондиришга қаратилган фаолиятларининг мажмуасидир.

Оила қон (кровь семьи, family blood) – қариндошлик муносабати, демак у ноиқтисодий характердаги муносабатдир. У

Уй хўжалиги (домашнее хозяйство, household) уй – жой шароити ва умумий, бир қатор товарлар ва хизматларни биргаликда истеъмол этиш мақсадида ўзининг пул даромади ва моддий маблағларини бирлаштирган кишилар гуруҳи тушунилади.

Оилавий бизнес (семейный бизнес, family business) - тадбиркорлик тури бўлиб, хонадон функцияси ҳисобланмайди.

Уй хўжалиги ихтиёридаги мол-мулк (Домашнее имущество аннулирован, Household property annulled) - биргаликда ва индивидуал ишлатиладиган мол – мулкдан иборат бўлади, улар асосан истеъмол буюмлари ҳисобланади.

Уй хўжаликлари молиясининг ижтимоий функцияси (Бытовая финансовая социальная функция, Household finance social function) -уй хўжаликларининг даромадлари, харажатлари ва жамғарма-лари аҳоли ва унинг алоҳида гуруҳлари ижтимоий-иқтисодий ҳолатини бевосита акс эттиради, шахснинг шаклланиши ва де-мографик жараёнларга ўз таъсирини кўрсатади.

Уй хўжаликлари молиясининг рағбатлантирувчи функцияси (Функция, чтобы стимулировать финансирование домохозяйств, The function to stimulate the financing of households) - Аҳоли реал даромадларининг ўсишига йўналтирилган иш-лаб чиқариш жараёнининг ривожланишига ва самарали бюджет сиёсатига асосланган рағбатлантирувчи молия механизмининг (молиявий механизмни) яратиш орқали амалга оширилади.

Уй хўжаликлари даромадлари (доходы домашних хозяйств, Household income) -маълум бир даврда уй хўжаликларининг ихтиёрига келиб ту-шувчи пул маблағлари суммалари.

Уй хўжаликларининг натурал шаклдаги даромадлари (Семейный доход в натуральной форме, Household income in kind) - товар шаклига эга эмас ва улар ўз-ўзини таъминлашга мўлжалланган уй хўжалиги аъзолари меҳнатининг на-тижасидан иборат бўлади

Уй хўжаликларининг пул даромадалари (Денежные доходы домашних хозяйств, Household cash income) - турли манбалар ҳисобидан уй хўжаликларининг ихтиёрига келиб тушувчи пул маблағларининг барча суммаси.

5. АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Ваҳобов А., Маликов Т. Молия: дарслик. – Т.: Ношир, 2011. – 712 б.
2. Финансы: учебник для бакалавров / Под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 590 с.
3. Маликов Т., Тилабов Н. Молия: тест (савол-жавоблар). –Т.: Академнаср, 2013. – 448 б.
4. Ваҳобов А., Қосимова Г.А. Давлат молиясини бошқариш. – Т.: Иқтисод-молия, 2008 й.
5. Ваҳобов А, Маликов Т. “Молия: умумназарий масалалар” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2008 й., 316 б.
6. Ваҳобов Д., Ражабов Ш. “Молия” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2009 й., 200 б.
7. Маликов Т.С. Хўжалик юритувчи субъектлар молияси, ўқув қўлланма, Т.:2010 й..
8. Маликов Т.С., Ваҳобов Д. Молия: чизмаларда. Ўқув қўлланма, Т.: “Иқтисод-молия”, 2010й .
9. Маликов Т., Жалилов П. Бюджет-солиқ сиёсати, ўқув қўлланма, Т.: 2011 й.
10. Маликов Т., Хайдаров Н., “Давлат бюджети” ўқув қўлланма, Тошкент: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 й., 84 б.
11. Маликов Т., Хайдаров Н., “Бюджет даромадлари ва харажатлари” ўқув қўлланма, Тошкент: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 й., 245 б.
12. Маликов Т., Хайдаров Н., “Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни” ўқув қўлланма, Тошкент “IQTISOD-MOLIYA”, 2008 й., 84 б.
13. Маликов Т. Хайдаров Н. “Молия: умумдавлат молияси” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2009 й., 556 б.

6. ТАҚДИМОТ МАТЕРИАЛЛАРИ